

»Uvodna« faza preiskovanja

Darko Maver*

Ni v navadi, da bi posebej obravnavali »uvodno« fazo preiskovanja kot eno od stopenj v procesu preiskovanja. V strokovni kriminalistični literaturi so tudi redka dela, ki prikazujejo kriminalistiko v smislu njene logične uporabe pri preiskovanju in ne kot tripartitno tehniko, taktiko in metodiko.¹ Ker pa izhajamo iz prepričanja, da so prav konkretne preiskovalne situacije odločilna vez med subjektom preiskovanja in objektom spoznavanja (kaznivim dejanjem kot preteklim dogodkom), se nam zdi pomembna razdelitev spoznavnega procesa pri preiskovanju na posamezne stopnje in preučevanje glede na značilnosti vsake od njih. Prav zato smo namenili posebno pozornost tudi »uvodni« fazi preiskovanja.

Vsako preiskovanje se prične s prvimi informacijami o dejanju ali storilcu (ali obeh). Pravzaprav je težko na splošno govoriti o »uvodni« fazi preiskovanja (čeprav jo je navadno mogoče določiti in razmejiti od nadaljevanja preiskovanja), kajti včasih se prve informacije o dejanju že združujejo s posameznimi preiskovalnimi dejanji, sodelovanjem preiskovalnega sodnika in javnega tožilca. Delitve zato ni mogoče opraviti vedno in dosledno. Kljub temu pa vsebujejo »uvodne« situacije določene značilnosti, od katerih je odvisno miselno delo, zaznavanje (apercepcija) in ukrepanje (hitrost, časovna stiska, psihični pritisk ipd.) pa tudi posebnosti s hevrističnega in dokaznega vidika in je njihovo samostojno obravnavanje upravičeno.

Z »uvodno« fazo preiskovanja mislimo na tisto dejavnost preiskovalcev, ki poteka pred preiskovalnimi dejanji (pred ogledom, rekonstrukcijo, zaslišanjem), pa tudi pred nekaterimi operativno-taktičnimi ukrepi (uporaba slednega psa, razgovor z občani, uporaba poligrafa itd.) in je posledica prvih informacij, ki jih sprejme pristojna uradna oseba. Ta del preiskovanja je lahko odločilen zlasti za apercepcijo celotne situacije, saj je prav od odločanja v tej fazi odvisno, ali se bo preiskovanje sploh začelo, ali pa bo nasprotno informacija ostala neizrabljena in dejanje neodkrito in neraziskano. Ustrezno odločanje in ukrepanje je v uvodni fazi izredno pomembno, same situacije pa so dostikrat spe-

* Darko Maver, magister prava, raziskovalni sodelavec, Inštitut za kriminologijo, Trg Osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

¹ Eno takšnih del je napisal dr. Živojin Aleksić. Glej njegovo »Kriminalistiko«, Beograd, 1979.

cifične in zahtevajo posebno psihološko in miselno pripravljenost in sposobnosti, zato jim gre nameniti več raziskovalne pozornosti.

1. Prve informacije o dejanju in storilcu

Celotna dejavnost preiskovalcev se prične le v primeru, če so razlogi za sum, da je bilo storjeno kaznivo dejanje, za katero se storilec preganja po uradni dolžnosti. Prve informacije morajo biti torej takšne, da vsebujejo »razloge za sum«. Do njih pa je mogoče priti na različne načine, po različnih virih, včasih neposredno, drugič posredno, enkrat bolj jasno in zanesljivo, drugič manj prepričljivo in bolj dvomljivo. Preiskovalna situacija (in njen nastanek) je torej že od samega začetka specifična in se razlikuje pri različnih vrstah kaznivih dejanj, z njo pa je povezana tudi apercepcija situacije in miselni proces pred ali za njo.

Vodinelic pozna s stališča taktike odkrivanja dve skupini kaznivih dejanj: v prvo sodijo tista dejanja, pri katerih so posledice dejanja očitne (najdeno truplo, vlom, diverzija), v drugo pa dejanja, za katera se sploh ne ve, niti ne sumi vanje.² Pri tem pisec pravilno opozarja, da so posamezne vrste kaznivih dejanj lahko včasih v eni, včasih v drugi skupini dejanj. S stališča miselne dejavnosti in apercepcije so seveda pomembna predvsem skrita kazniva dejanja, bodisi takšna, pri katerih sploh ni vidno, da gre za kaznivo dejanje, bodisi tista, pri katerih ni jasno, ali gre za kaznivo dejanje. V prvo skupino sodijo kazniva dejanja kot so npr. trgovanje z drogami, različne vrste gospodarskega kriminala ipd., v drugo pa problematika pogrešanih oseb, dvomljivi primeri vlomov (fingirani vlom), posilstva (lažne prijave) itd.

Informacije o skritih kaznivih dejanjih prihajajo do preiskovalcev na različne načine: s kriminalistično informativno dejavnostjo, s prijavo občanov, inšpekcijskih služb, delovnih organizacij, političnih organizacij, oškodovanca, z anonimno ovadbo, samoovadbo ali iz javnega pogovarjanja.³ Bolj kot sam vir informacije je pomembna njena kvaliteta in pa pripravljenost subjekta preiskovanja, da jo sprejme, preveri, ovrednoti, apercipira. Vsebina informacije je lahko bolj ali manj oprijemljiva (npr. jasno je povedano, da je določena oseba storila kaznivo

² Vodinelic, V.: Kriminalistika, s. 55.

³ Prav tam, s. 56.

dejanje, ali pa je npr. podan le bežen namig, da se nekaj dogaja), zato je včasih treba zgolj preveriti njeno resničnost, drugič pa najprej ugotavljati njen pomen.

Če je informacija dovolj jasna in je očitno, da gre v primeru, da je resnična, za kaznivo dejanje (razlogi za sum so nesporni), mora organ, ki jo sprejme, poskrbeti, da podatke ustrezno preverijo. V tovrstnih preiskovalnih situacijah mora subjekt preiskovanja oceniti resničnost vira informacije (ali ne gre za povsem izmišljeno prijavo npr. duševno motene osebe) in določiti nadaljnje ukrepe. Tudi takšne na videz preproste miselne naloge ne gre podcenjevati, kajti praktični primeri dokazujejo, da je prišlo do hudih napak prav zaradi napačne presoje in ocene prvih informacij. Tako Žerjav navaja primer, ko je delavca milice zavedlo dejstvo, da je bil prijavitelj močno vinjen, zato je napačno sklepal, da je njegova prijava izmišljena in ni ustrezno ukrepal. Šele kasneje, ko je bil že izgubljen dragoceni čas za prve ukrepe, se je pokazalo, da je bila prijava resnična.⁴ Nenavadnost vsebine informacije ali njenega vira (npr. vinjenost) sama po sebi še ne sme biti razlog za zavrnjenje, zato je potrebno preveriti vsako tudi na videz nenavadno ali dvomljivo informacijo (ali osebo, ki je informacijo dala). Kako daleč bo šlo preverjanje in kakšni ukrepi bodo uporabljeni pa je odvisno od konkretne situacije.

Nekatere situacije terjajo posebno previdnost in diskretnost pri presoji njihove resničnosti. To je pomembno zlasti tedaj, ko bi z vidnimi in javnimi poizvedbami opozorili storilca, da je odkrit (in bi ta lahko odstranil sledove in materialne dokaze), ali tedaj, ko bi z netaktnim in indiskretnim ravnanjem ogrozili dobro ime in zasebnost morebiti nedolžne osebe. V tovrstnih situacijah, ki po svoji naravi terjajo skrivne operacije (opazovanje, spremljanje, nadzorovanje) je potrebno že od samega sprejema informacije o dejanju ali storilcu ukrepati diskretno in neopazno. Delavec milice ali kriminalist mora paziti, da z nepremišljenimi ukrepi ne onemogoči nadaljnega preiskovanja.

Zapleteni in občutljivi so tudi primeri, ko je začetna informacija neopredeljena, ko ni povsem jasno, za kaj gre, in je mogoče, da je dogodek kaznivo dejanje ali pravno nepomembno dejstvo. Tudi tedaj je pravilna odločitev osebe, ki prva sprejme informacijo, bistvenega pomena za odkrivanje resnice o dejanju. V tej zvezi je važen

dejavnik sum, da je dogodek vendarle lahko kaznivo dejanje, bistveno je torej »problem odpreti«, kajti šele nato lahko pride do njegovega reševanja. Nekateri primeri v zvezi s pogrešanimi osebami, ko so jih preiskovalci obravnavali kot samomorilne ali neproblematične odhode z doma, pričajo, kako usodna je lahko začetna odločitev o tem, kaj storiti. Skrbno pretehtanje informacije in sklep o preverjanju, če le obstaja rahel sum, je nujno za pravilno ukrepanje in za nadaljnjo usodo preiskovanja. Podobno kot velja za sodbo pravilo, »v dvomu v korist obtoženca« (in dubio pro reo), bi moralo veljati za pričetek preiskovanja in ukrepanja ob prvih informacijah pravilo »ob vsakem dvomu pričeti s poizvedbami«.

V zgoraj omenjenih primerih gre torej za situacije odprtega miselnega sistema, ki terjajo predvsem pravilno dojetje samega problema, zastavljanje vprašanj in apercipijo tistih dejstev, ki sprožijo sum ali dvom, ter s tem tudi nadaljevanje preiskovanja. Znanje, pozornost, dojemljivost in odprtost, kakor tudi določena stopnja kreativnosti in intuicije so nepogrešljive prvine mišljenja na tej stopnji preiskovanja. Ker se takšne preiskovalne situacije relativno redkeje pojavljajo (predvsem pri določenih vrstah kaznivih dejanj konspirativnega značaja) je toliko bolj pomembno, da jih subjekt preiskovanja pričakuje in prepozna, kadar se pojavijo. Kriminalistično načelo kritičnega pristopa k preiskovanju se še posebej nanaša na začetno stopnjo preiskovanja, na sprejem prvih informacij. Vodinešić upravičeno poudarja: »Dosti je doseženo, če se pojavi sum. Ni kaznivega dejanja brez indicev (zakon vzročnosti). Indice je treba iskati in najti, to pa lahko naredi le tisti preiskovalec, ki sumi.«⁵

Več pa je dejanj, kjer je že od samega začetka bolj ali manj jasno, da je bilo storjeno kaznivo dejanje, čeprav pri tem niso vedno znana vsa dejstva zlasti npr. kdo je storilec, kakšen je bil motiv za dejanje, katero sredstvo je uporabil storilec pri izvrševanju, ali je imel pomagata ali sosterilca, kakšna je krivda ipd. V teh situacijah organ preiskovanja navadno ne dvomi ali naj ukrepa ali ne, pač pa se postavlja v ospredje vprašanje, kako naj ukrepa.

Postopek sprejemanja informacij in ukrepanja pri takšnih prijavah je največkrat algoritmiziran. To pomeni, da obstajajo točno določena pravila za postopek, po katerih se mora pristojna

⁴ Žerjav, C.: Kriminalistika, s. 57.

⁵ Vodinešić, V.: op. cit. s. 13.

oseba ravnati. Gre predvsem za to, da subjekt pravila pozna in da jih pravilno uporablja v praksi. Pri tem lahko uporablja že tiskane obrazce z rubrikami, ki jih mora izpolniti, ukrepa glede na besedilo zakona o kazenskem postopku ali druge pravne predpise, ali pa upošteva pravila kriminalistike za ukrepanje v posameznih taktičnih situacijah. Če preiskovalec (miličnik, kriminalist) upošteva in spoštuje takšna navodila, bo svoje delo opravil korektno in brez napak, ne da bi moral pri tem uporabiti posebno iznajdljivost, ustvarjalnost ali intuicijo. Ukrepanje v posameznih primerih sicer ni vedno preprosto (razburjenost, šok prijavitelja itd.), toda ne terja posebnih miselnih sposobnosti.

Kljub temu v praksi tudi pri takšnih »enostavnih« preiskovalnih situacijah včasih delajo napake, ki so posledica površnosti, nezainteresiranosti, neizkušenosti, malomarnosti ali neznanja, ali pa stresne situacije (grozljivost, dramatičnost, strah) pomanjkanja časa za razmišljanje in trezno presojo ipd. **Prav zaradi psiholoških značilnosti reševanja nalog v stresnih situacijah je algoritmizacija reševanja toliko pomembnejša.** Le izkušeni miličniki, kriminalisti in preiskovalni sodniki znajo trezno ravnati in ukrepati tudi brez navodil in algoritmov, ker je sam postopek reševanja že prešel v njihovo profesionalno miselno strukturo in zato poteka avtomatično in ne glede na morebitne zunanje strese in pritiske.

Doslej smo nakazali dve vrsti situacij pri sprejemu prvih informacij o dejanju in storilcu ter dva načina miselne dejavnosti, ki je potrebna za pravilno ukrepanje (ustvarjalno in logično mišljenje ter algoritmizacija). Seveda bi bilo povsem napačno in nedialektično, če bi obe vrsti situacij in načinov reševanja ostro razlikovali. V praksi se namreč pojavljajo različne kombinacije situacij, s tem pa tudi miselna dejavnost, ki je potrebna za reševanje.

2. Prve informacije in verzije

Prve informacije o dejanju so izhodišče za sestavljanje prvih verzij. Verzije je treba po našem mnenju sestavljati predvsem po prvih ukrepih in prvih zbranih informacijah (ki so šele osnova za sestavljanje verzij in načrtovanje preiskovanja),⁶ toda to ne pomeni, da preiskovalec

⁶ Več o tem glej moj članek: O načrtovanju preiskovanja in verzijah.

že ob prvih podatkih o dejanju ne razmišlja o različnih možnih razlagah o njem, še zlasti v smislu verzij kvalifikacije dejanja. V tem se strinjamo z Vodineličem, ki piše: »Za sodobno kriminalistično znanost ni dvoma, da pričetek načrtovanja tipičnih (splošnih) verzij sovпада s prvimi informacijami o kaznivem dejanju.«⁷

Kriminalist ali delavec milice, ki sprejme obvestilo (informacijo) o nekem dogodku, bo razmislil o njem predvsem z vidika pravne kvalifikacije (ali sploh gre za kaznivo dejanje in za katero kaznivo dejanje) ter tipičnih verzij (ob najdbi trupla: umor, samomor, nezgoda, naravna smrt). Od količine in kakovosti prvih informacij pa je odvisno, kakšne vrste verzij bo preiskovalec načrtoval. Če je znano le dejstvo, da je bilo najdeno truplo, je mogoče postaviti le tipične verzije in verzije kvalifikacije, če pa prijava vsebuje točne podatke o storilcu, je že v tem trenutku mogoče postaviti vsaj eno splošno verzijo in kontraverzijo.

Te verzije so le prve in najsplošnejše pa tudi najmanj utemeljene hipoteze o tem, kaj se je zgodilo. Z novimi informacijami se spreminjajo tudi verzije in način ter potek preiskovanja. Čim več je informacij, bolj so lahko utemeljene verzije, čim manj je podatkov, bolj so verzije abstraktne in splošne. Pri tem je treba upoštevati seveda tudi kvaliteto in ne le količino informacij.

Tako se pokaže, da je od količine in kvalitete prvih informacij odvisno, kakšen krog vprašanj si bo zastavil preiskovalec in kako bo skušal nanje odgovoriti. Na določeni stopnji preiskovanja je mogoče odgovoriti le na določen krog vprašanj in nič več. Ostala vprašanja se sicer lahko tudi postavljajo, vendar odgovora nanje še ni mogoče najti.

Vodinelič je podrobneje razčlenil vrste izhodiščnih informacij in poudaril, da pri načrtovanju verzij ne smemo izhajati le iz vrste kaznivega dejanja, temveč tudi iz vrste in obsega informacij, ki jih je treba zbrati v nadaljnji dejavnosti.⁸ Čeprav pisec pri tem nekoliko širše pojmuje definicijo prvih ukrepov (mednje uvršča npr. tudi ogled, zbiranje obvestil ipd.) je enaka delitev situacij mogoča tudi z vidika prvih informacij kot jih pojmujejo mi.

Pri sprejemu prvih podatkov o dejanju ali storilcu je mogoče razlikovati več vrst situacij,

⁷ Vodinelič, V.: Kriminalistika: odkrivanje i dokazivanje, s. 535.

⁸ Vodinelič, V.: op. cit. 1985, s. 244.

s tem pa tudi več vrst verzij oziroma krogov vprašanj, ki jih je treba rešiti. Med njimi zlasti naslednje:

— Temelj za aktiviranje operativno-taktične dejavnosti oziroma preiskave je določeni dogodek, ki je sam po sebi nesporen, toda v trenutku prejema informacije še niso znane lastnosti in vzroki tega pojava. Izhodiščne informacije so temelj za verzijo, da je bilo storjeno kaznivo dejanje, za obliko krivde, motiv itd. Treba je torej odgovoriti na vprašanje, kaj je bil glavni vzrok za dejanje, kdo je storilec ipd.

— Izhodiščne informacije dajejo dovolj razlogov za postavitve verzije, da je bilo storjeno kaznivo dejanje, toda te informacije so takšne kakovosti, da jih je treba še nadalje preverjati (npr. posilstvo in druga podobna dejanja, ki so lahko fingirana ali lažna). Preiskovanje teče istočasno v dve nasprotni smeri: od kaznivega dejanja k osebnosti storilca ter od osebnosti osumljenega h kaznivemu dejanju.

— Jasno in očitno je dejanje, ki je sprožilo postopek preiskovanja, ni pa podatkov o storilcu, zato je treba odpirati verzijo o možnem storilcu.⁹

Takih začetnih situacij bi lahko naštevali še več. Številni pisci so namreč vsak s svojega vidika naštevali in razvrščali kazniva dejanja glede na izhodiščne podatke in naloge, ki jih je bilo treba rešiti.¹⁰

Po našem mnenju bi bila pomembna še delitev situacij na tiste, ki zahtevajo operativno taktične ukrepe (zbiranje obvestil, nadzorovanje, uporabo slednega psa, racijo, zasedo ipd.) in tiste, kjer je potrebno opraviti preiskovalna dejanja. Ta delitev je pomembna predvsem zato, ker je od pravilne odločitve odvisna usoda zbranih dejstev in dokazov, saj nekaterih dejanj ni mogoče več ponoviti in jim s preiskovalnimi dejanji zagotoviti procesne vrednosti, potem ko so bila že enkrat opravljena kot operativna dejanja. To velja še posebej za prepoznavo, za hišno in osebno preiskavo, soočenje in podobno. Preiskovalci se zlasti v nejasnih in spornih primerih odločijo za operativno obdelavo, kar pa je pravilno le v primeru, če gre za diskretno zbiranje nadaljnjih informacij, ne pa za zbiranje dokazov, zato morajo ob prvih informacijah oceniti ali bodo potrebni operativni ali preiskovalni ukrepi. Pri tem se mora kriminalist vprašati za kakšne informacije gre (operativne ali dokazne),

⁹ Prav tam, s. 244—248.

¹⁰ Tako npr.: Granat, N. L.: Rešenije sledstvennyh zadač, s. 43, Vasiljev, A. N.: Sledstvennaja taktika, s. 154 itd.

kakšen je njihov pomen za nadaljevanje in kako bi jih bilo treba zavarovati.

S tega vidika je delo z izhodiščnimi informacijami tudi organizacijsko vprašanje. Treba je namreč organizirati nadaljnje delo, to pa zahteva vključitev ustreznih oseb, služb in opreme (in s tem tudi finančnih izdatkov) ter pomeni večjo odgovornost tistega, ki odloča, večji pritisk nanj in večje tveganje, če je odločitev napačna. Odgovorna oseba se lahko znajde v dilemi: ali je zadeva dovolj pomembna in zanesljiva, da bi sprožili celotni preiskovalni stroj? Ali ne bi kazalo še počakati in preveriti pomen dobljenih informacij? Takšne dileme so lahko odločilne zlasti tedaj, ko situacija terja nujno ukrepanje in hitro izvedbo in zato ni časa za dodatna preverjanja. Odločanje terja temeljit toda ustrezen premislek, tehtno oceno informacij, izkušnje in včasih tudi kanček intuicije, kajti ob takšni možnosti diskrecije preiskovalec ne more vedno slediti strogemu algoritmu, temveč je vezan na lastno iznajdljivost.

Na splošno bi lahko delo s prvimi informacijami o kaznivem dejanju in storilcu razdelili na naslednja opravila:

a) odpiranje kriminalistične naloge, ki vsebuje:

— apercepcijo (prepoznavo) tipične ali specifične situacije,

— ugotovitev in razčlemba »razlogov za sum«,

— oceno resničnosti vira informacije,

— oceno resničnosti same informacije (vsebine),

— pravno oceno dogodka (tipične verzije),

b) zavarovanje in preciziranje informacij:

— dopolnitev informacij (glede na vir),

— fiksiranje informacij (zapisnik, posnetek),

— posredovanje informacij (nadaljnjim uporabnikom),

c) odločanje o nadaljnjih ukrepih:

— izbor nadaljnjih ukrepov,

— nujnost ukrepanja,

— način izvrševanja,

— izbor subjektov,

— organizacija,

— namen ukrepov.

Iz tega izhaja, da je vprašanje prvih informacij in delo z njimi tesno povezano z dejavnostjo, ki jo te informacije sprožijo, torej s problematiko nujnih ukrepov. Obe tematski področji sta v praksi seveda neločljivo povezani, toda zaradi boljše razčlemba in ocene njihovih značilnosti ju obravnavamo na tem mestu ločeno.

3. Nujni ukrepi

Vprašanje kako opredeliti pojem nujnih ukrepov in katera operativna ali preiskovalna dejanja šteti mednje ni enotno rešeno v kriminalistiki. Vodinec definira nujne ukrepe (prvi zahvat) kot »fazo kriminalistične dejavnosti, ki služi uporabi vseh kriminalistično taktičnih, tehničnih in metodičnih sredstev, metod in postopkov za hitro, vseobsežno zbiranje in uporabljanje obstoječega potenciala informacij.«¹¹ To je predpostavka za neodložljivo odkrivanje skupnega obsega kaznivih dejanj in temelj za odkrivanje storilca ter za dokazovanje. Informacije, dobljene z nujnimi ukrepi, so podlaga za analizo kaznivega dejanja, načina storitve in sprememb, ki jih je povzročilo kaznivo dejanje. Med nujne ukrepe uvršča Vodinec sprejem prvih informacij in odločanje o kriminalističnem postopanju, nujne kriminalistične ukrepe (zavarovanje kraja dejanja, ukrepi za preverjanje prijave) in prva operativno taktična dejanja: pregled kraja dejanja, razgovori z občani, pregled kriminalističnih evidenc, uporaba psa slednika, uporaba identiteta in podobno. Tej fazi sledi nadaljnja obdelava primera.

Zerjav uvršča med nujna opravila in ukrepe presojo o resničnosti ovadbe, dajanje navodil naznanitelju in posredovanje pomoči, odhod na kraj dejanja, zbiranje prvih obvestil, prve ukrepe za izsleditev storilca in obveščanje ter zavarovanje kraja dejanja.¹² Pisec torej veže nujna opravila na dejavnost milice ob sprejemu prijave o kaznivem dejanju ter ob tem opozarja na pomembnost in občutljivost izvajanja teh dejanj.

Munda ne obravnava posebej prvih (nujnih) ukrepov, prav tako tudi ne Marković, čeprav nekako razlikuje med prvimi informacijami o kaznivem dejanju, prijavo in preverjanjem prijave.¹³ Tudi Aleksić ne obravnava posebej prvih ukrepov ter njihovih značilnosti, temveč govori le o načinih sprejemanja informacij o kaznivem dejanju.¹⁴ Podobno velja za Krivokapiča¹⁵ in druge jugoslovanske kriminalistične pisce. Skratka očitno je, da se domači kriminalisti tega vprašanja še niso podrobneje lotili.

Že uvodna smo zavzeli stališče, da je treba problematiko nujnih ukrepov (in prvih infor-

macij o dejanju), obravnavati posebej, ker so ta dejanja specifična in pomembna za nadaljevanje predkazenskega in kazenskega postopka. Posebnosti se kažejo v določenih preiskovalnih situacijah in načinih postavljanja in reševanja kriminalističnih nalog, kakor tudi psiholoških značilnostih razmer, v katerih deluje preiskovalec. V uvodno fazo preiskovanja po našem mnenju sodijo le prve informacije in delo z njimi ter nujni ukrepi, ki so potrebni za zavarovanje ali preverjanje dobljenih informacij. Prav gotovo so nujni ukrepi tudi ogled, razgovor z očividci, pričami in drugimi osebami na kraju dejanja, uporaba psa slednika, pregled evidenc ipd., toda s tem se po našem mnenju že pričanja samo preiskovanje in ne gre več za »uvodno« fazo, zato smo se odločili za navedeno ločevanje med prvimi informacijami in nadaljnjim preiskovanjem.

Podobno razčlenbo preiskovalnega postopka je predlagal Magulski, ki posebej obravnava razsojanje v začetni (nujni) fazi, za katero je značilno ocenjevanje teže in nevarnosti dejanja, zavarovanje dokazov, nujni ukrepi, da bi zadržali in našli storilca ter pomagali žrtvi.¹⁶ Tudi nemški kriminalist Pfister omenja kot prvo fazo v procesu preiskovanja kaznivih dejanj »nujne ukrepe za zavarovanje dejanskega stanja in prijete pobelega storilca.«¹⁷

Tako se nam kot nujni ukrepi v uvodni fazi preiskovanja nakazujejo predvsem naslednji:

- odhod na kraj dejanja in zavarovanje materialnih dokazov ter personalnih dokazov (informacij) pred uničenjem, poškodovanjem ali spreminjanjem,
- pomoč žrtvi,
- nujni ukrepi za izsleditev in pridržanje storilca (patrola, blokiranje terena, racija, tiralica in drugi operativni ukrepi),
- pritegnitev strokovnjakov in izvedencev,
- odločitev o uporabi psa slednika,
- pregled opreme, prtljage, vozil,
- legitimiranje, prijete, osebna preiskava (kot operativno dejanje) ipd.

Gre torej za vrsto operativno taktičnih ukrepov, ki so nujni in od katerih je odvisno uspešno nadaljevanje preiskovanja, izvajajo pa jih navadno delavci milice, redkeje tudi kriminalisti. Pri tem praviloma še ne ugotavljajo dejstev in

¹¹ Vodinec, V.: op. cit. 1985, s. 339.

¹² Zerjav, C.: Kriminalistika, s. 50.

¹³ Marković, T.: Kriminalistika, s. 534—538.

¹⁴ Aleksić, Ž.: Kriminalistika, s. 51.

¹⁵ Krivokapić, V.: Kriminalistička taktika.

¹⁶ Magulski, R.: Fallbeurteilung, fallbearbeitung und kriminalistisches denken, s. 20, 21.

¹⁷ Pfister, W.: Sammeln, ordnen, kritisch sichten... s. 389.

dokazov v njihovem formalnem smislu, temveč te le zavarujejo pred uničenjem in spremembami. Kateri ukrepi bodo uporabljeni in na kakšen način, s kakšnimi sredstvi in katerimi subjekti je odvisno od vrste začetne situacije in značilnosti začetnih informacij. Sheme, ki bi veljala za vse primere in za vsa kazniva dejanja tudi tukaj ni mogoče postavljati, veljajo pa nekatera splošna spoznanja.

Odhod na kraj dejanja (ali na kakšen drug kraj, ki je povezan s kaznivim dejanjem in storilcem) je najpogosteje nujno operativno dejanje, saj s časom izginjajo sledovi in dokazi, zato ga je potrebno opraviti čim hitreje. Namen odhoda je po eni strani preveriti resničnost posredovane informacije (kaj se je zgodilo?), po drugi pa tudi zavarovati morebitne materialne dokaze in situacijo takoj po dejanju, zbrati orientacijske podatke od prič in očividcev ter preprečiti, da bi le-ti prišli v medsebojni stik (in razgovor), včasih pa tudi prijeti storilca, ki se zadržuje na kraju dejanja ali v njegovi bližini. Odhod na kraj dejanja je večinoma algoritimiziran, povezan z rutinskimi komunikacijskimi in organizacijskimi ukrepi, zato poteka po vnaprej določenem načrtu. Le izjemoma se včasih pokaže potreba po improviziranju in uporabi intuicije ter domiselnosti.

Pooblaščenec uradne osebe organov za notranje zadeve so v prvi vrsti dolžne pomagati morebitni žrtvi, če je ta poškodovana ter ji nuditi prvo pomoč, šele nato se lahko posvetijo kriminalističnim opravilom. Skrb za človeka mora po našem prepričanju stati pred dolžnostjo preiskovanja, seveda pa ne vidimo ovire, da hkrati s prvo pomočjo skušamo zavarovati tudi sledove in stanje na kraju dejanja, če je to mogoče (fotografija, skica). Enako velja za odvrnitev druge nevarnosti, ki neposredno grozi ljudem ali premoženju.

Zavarovati kraj dejanja pomeni preprečiti dostop nepooblaščenim osebam in zagotoviti, da se stanje na kraju ne bo spremenilo zaradi vremenskih in drugih neugodnih pogojev. Pri tem ni treba, da bi prisotni delavci milice že »raziskovali« primer, iskali sledove, se »razgledali« ipd., temveč morajo le konzervirati stanje takšno kot je. Do prihoda ekipe za ogled ne smejo ničesar spreminjati, premikati ali ogledovati (niso izjemni primeri, da so najdeni prstni odtisi na kraju dejanja miličnikov, ker si je »ogledal« kraj). To seveda ne pomeni, da delavci milice pri zavarovanju kraja dejanja ne bi smeli mi-

sliti: ker ni mogoče predvideti vseh različnih situacij tudi ni mogoče dati enkratnih, za vse primere veljavnih navodil, zato je potrebno, da subjekti preiskovanja v skladu s situacijo logično in kritično razmišljajo o tem kako ukrepati, vendar pri tem upoštevajo tudi navodila, ki jih daje kriminalistična taktika. Povsem razumljivo je, da bodo skušali dobiti osnovne informacije o dejanju in jih bodo kasneje posredovali ekipi za ogled, če pa se pojavi potreba po drugih nujnih ukrepih (npr. prijetje bežečega storilca) bodo glede na razmere storili tudi to.

Pri nekaterih vrstah kaznivih dejanj (posilstvo, rop, telesna poškodba) je storilec marsikdaj še v bližini kraja dejanja, zato je potrebno odločiti o patroljiranju in pregledu okolice. Praksa je namreč pokazala, da nikoli ni mogoče povsem izključiti možnosti prijetja storilca neposredno po dejanju, pa tudi več ur po tem, ko je bilo dejanje storjeno. Mišljenje, da storilec pač ne bo tako nepreviden in nespameten, da bi se dalj časa zadrževal na kraju ali se celo na kraj vrnil je nevarno in povzroča zavlačenje ali sploh neopravljanje tovrstnih operativnih ukrepov. Refleksivno mišljenje in življenje v osebnost storilca lahko pomaga preiskovalcu pri odločitvi, kje iskati storilca, pri predvidevanju njegovega ravnanja in iskanju (izbiri) ukrepov. Pomembno je tudi poznavanje psihologije storilcev, kriminografije in kriminalne morfologije, pa tudi dober osebni opis iskane osebe.

Pri iskanju osumljenca (tako na podlagi prvih informacij kot tudi kasneje po opravljenih nujnih opravilih) se pojavlja občutljivo vprašanje v zvezi s prepoznavo po slikah. Žrtvam ropov, posilstev, telesnih poškodb in podobnih dejanj delavci milice ali kriminalisti dostikrat pokažejo album znanih storilcev tovrstnih kaznivih dejanj, da bi med njimi spoznali morebitnega storilca. Kakor je takšno ravnanje s taktičnega in hevrističnega (iskalnega) vidika lahko koristno in potrebno, pa skriva v sebi nevarnost napačne prepoznave oziroma sugestije, zlasti še tedaj, ko naj žrtev kasneje prepozna storilca v formalnem procesnem dejanju. Pogled na sliko je namreč lahko usoden za kasnejšo napačno prepoznavo žive osebe, saj žrtev (priča) pomeša podobo storilca s sliko osumljenca, ki jo je videla, ter tako prepozna napačno osebo, pri sicer pravilno opravljeni prepoznavi. Zato je bolje, če v takšnih situacijah delavci milice od žrtve dobijo dober opis storilca in si pomagajo še z identi-

kitom, risbo ali drugimi podobnimi pripomočki, le v skrajnem primeru pa tudi z albumom znanih storilcev. Slednji je koristen le tedaj, ko so na voljo tudi materialni dokazi in prepoznavna sama po sebi ni ključnega pomena za dokazni postopek.

Včasih se storilec vrne na kraj dejanja in ga delavci milice lahko odkrijejo med prisotnimi občani (v zvezi s tem govorijo o t. i. »magiji kraja dejanja«),¹⁸ v drugih primerih pa je treba prijeti storilca, ki je na begu in mu onemogočiti pobeg iz države (mesta, vasi). Vse to zahteva hitro in domiselno delovanje vseh služb, ki sprejmejo prve informacije in opravljajo prve ukrepe.

Podatki o uporabi psa slednika kažejo, da to operativno-taktično dejanje uporabljajo bolj redko. Tudi tedaj, ko so objektivne možnosti in ugodni pogoji za delovanje slednega psa, tega ne uporabijo, bodisi zato, ker nihče ne pomisli na ta ukrep, bodisi ker mu ne zaupajo, ali pa so do njegovega prihoda uporabne sledi že zbrisane in uničene. Nedvomno bi bila odločitev o uporabi psa marsikdaj koristna, če bi bila sprejeta pravočasno, zato bi morali delavci, ki zavarujejo kraj dejanja, pogosteje pomisliti nanjo. Potrebno je torej »odpreti vprašanje« oziroma pomisliti na to možnost, pri čemer pride prav tudi nenadna domisljica in ustvarjalno mišljenje.

Tudi pri drugih vrstah prvih (nujnih) ukrepov je dostikrat koristna intuicija in kanček sreče, da delavec milice ali kriminalist prepozna indice in temu ustrezno ukrepa. To velja zlasti za situacije pri odločitvi za pregled vozil in prtljage, legitimiranju in podobno. Tedaj je od pravilne presoje preiskovalca odvisno, ali bo apercipiral »razloge za sum« in se odločil za operativni ukrep, ali pa bo spregledal prisotne indice. V praksi je znanih več primerov, ko so zaradi pravilne ocene delavca organov za notranje zadeve in njegove odločitve, da opravi pregled vozila ali prtljage oziroma zadrži legitimiranega občana, odkrili pomembno kaznivo dejanje ali njegovega storilca, pa tudi takšnih, ko je odgovorna oseba spregledala indice in ni ukrepala, čeprav je bila v stiku s storilcem ali posledicami dejanja. Pri vseh teh dejanjih je potrebno izhajati iz domnevnega suma, kajti le tako je mogoče zaznati morebitne sumljive okoliščine.

Največja značilnost miselnega dela pri izvajanju prvih (nujnih) ukrepov je majhna in nezanesljiva količina informacij ter časovna stiska

za razmišljanje in ukrepanje. Temu se pridružujejo morebitne psihološke značilnosti same situacije kot so grozljivost, čustvena napetost, histerija in paničnost udeležencev, ki povzročajo stresse in povečano odgovornost preiskovalcev, pritiski ter druge zunanje in notranje okoliščine. Iz psihologije je dobro znano, da je sposobnost psihičnega delovanja (mišljenja, sklepanja, razsojanja) ob večji čustveni vzburljenosti (pa tudi ob premajhnem vzburljanju) okrnjena. V napetih situacijah, ki se pojavljajo predvsem ob vznemirljivih kaznivih dejanjih (posebno agresivnih ali ob večjih katastrofah), je že samo po sebi težko trezno ukrepati, hkrati ko vsi udeleženci pričakujejo prav od delavcev milice, ki prvi pridejo na kraj dejanja, strokovno, mirno in učinkovito delo in obvladovanje položaja, to pa je dodatna obremenitev in možni vzrok za napačno ukrepanje. Svoje prispeva še časovna stiska.

Zaradi takšnih lastnosti začetnih preiskovalnih situacij, bi bilo po našem mnenju smotrno **poglobiti algoritmizacijo najpomembnejših in najnujnejših ukrepov**. S seznamom kratkih in najbolj bistvenih ukrepov bi delavci milice in kriminalisti hitro in pravilno ukrepali tudi ob stresnih in neugodnih razmerah. Tako bi preiskovalec šproti lahko preveril, ali ni morebiti česa spregledal, kaj izpustil ali opravil nepopolno, in glede na to popravil zamujeno. Poleg takšne algoritmizacije opravil mu ostaja še dosti možnosti za samostojno logično in ustvarjalno mišljenje glede na značilnosti konkretnega primera. S tem bi odpravljali tudi napake nepravilnega izvajanja nujnih ukrepov, na katere opozarja Vodinelič: »Med sprejemom prijave in izvajanjem prvih ukrepov... med delom na kraju dejanja in kriminalistično kontrolo, med fiksiranjem sledov in izvedeništvom... med sprejemom podatkov o corpora delicti in operativnim iskanjem... so stalni časovni razmaki in prekinitev in to kot pravilo, kot stil dela, in ne kot izjema.«¹⁹

Omenjeni operativni ukrepi ne morejo biti samostojni, temveč so del preiskovalne dejavnosti in nujni pogoj za uspešno zbiranje in ugotavljanje dejstev in dokazov, zato je potrebno spoznanje in ugotovitve ustrezno zavarovati in jih posredovati naprej. V postopku preiskovanja namreč nastopajo različni subjekti, ki se menjavajo in dopolnjujejo, s tem pa nastaja potreba po ustrezni povezanosti in pretoku informacij.

¹⁸ Več o tem glej: Vodinelič, V.: Kriminalistika, s. 268 in dalje.

¹⁹ Vodinelič, V.: op. cit. 1985; s. 341.

Pomembno je, da se z vsakim prenosom od subjekta k subjektu količina informacij spreminja (lahko upada ali narašča), spreminja pa se tudi njihova kvaliteta (navadno na slabše). Ker obe vrsti dejanj (to je prve ukrepe in nujna operativna dejanja ter preiskovalna dejanja in formalni predhodni postopek) opravlja več služb z različnim statusom, nalogami in pooblastili, je še toliko bolj važno zagotoviti dobro medsebojno sodelovanje in pretok informacij. Podatke o dejstvih, ki jih odkrijejo delavci milice, je treba posredovati kriminalistični službi, pa tudi javnemu tožilcu ter preiskovalnemu sodniku, kajti le tako lahko dobijo neformalne informacije svoj dokazni in formalni pomen. To ne velja le za situacije na začetku preiskovanja, marveč za celoten predkazenski in predhodni postopek, ne le za odnos med formalnimi in neformalnimi organi kazenskega postopka, temveč tudi znotraj njih. Ni naključje, da so v nekaterih državah (zlasti npr. Sovjetski zvezi) namenili dosti pozornosti preučevanju odnosov med različnimi preiskovalnimi organi in komunikacijam med njimi, kajti spoznali so, da je prav od povezanosti med njimi odvisen uspeh preiskovanja v celoti.²⁰ O teh vprašanjih pri nas še nismo podrobneje razmišljali, čeprav se podobni problemi pojavljajo tudi pri sodelovanju milice in kriminalistične službe.

SKLEP

Temno polje kriminalitete (neodkrita kazniva dejanja), ki je pri nekaterih vrstah kaznivih dejanj precej veliko in zato postavlja pod vprašaj pravilnost naše predstave o značilnostih in obsegu tovrstnih dejanj in storilcev (statistične analize prijavljenih in raziskanih kaznivih dejanj) je mogoče deloma pripisati tudi težavam in dilemam pri odkrivanju in uporabi prvih informacij o dejanju ali storilcu, se pravi problematiki v zvezi z »uvodno« fazo preiskovanja kot smo jo opisali v pričujočem članku.

Pri tem puščamo ob strani sicer pomembno vprašanje diskrecije in selekcije prijavljenja

²⁰ Žal so te raziskave predvsem teoretične, brez empiričnega preverjanja.

kaznivih dejanj, ki lahko znatno vpliva na večjo ali manjšo stopnjo znane in odkrite kriminalitete. Nam gre predvsem za problematiko sposobnosti in pripravljenosti za zaznavo pomembne informacije, za apercipacijo »razlogov za sum«, ki vodijo k odkritju hujših kaznivih dejanj in za pravilno zavarovanje teh informacij oziroma njihovo posredovanje pristojnim organom. Motnje v komunikacijah med delavci milice in kriminalistično službo vodijo k informacijskemu deficitu in prispevajo k temu, da dejanje ostaja neodkrito ali neraziskano. Prav tako tudi nismo obravnavali taktike iskanja in zbiranja informacij, temveč smo skušali nakazati tiste psihološke (motivacijske, intelektualne ipd.) dejavnike, ki skupaj z znanjem, izkušnjami in zunanjo situacijo ter njenimi značilnostmi vplivajo na apercipacijo podatkov ter sposobnost izvajanja ukrepov za njihovo zavarovanje.

Pri skritih (konspirativnih) kaznivih dejanjih je pomembno predvsem odkriti (dojeti) informacijo, jo preveriti in zavarovati oziroma posredovati pristojnim organom. (Ni naključje, da so nekateri večji in pomembnejši vlomilci na veliko zapravljali denar v svojem okolju, veseljačili in kupovali dragocene predmete, pa vendar niso delavci milice »apercipirali« te informacije in jo uporabili za preiskovanje). Nekoliko drugače je pri drugi skupini kaznivih dejanj, kjer je treba predvsem pravilno ukrepati in zavarovati stanje do prihoda preiskovalcev. Tudi tu je pomembno postavljati pravilna vprašanja in iskati odgovore nanje, toda pri tem ne gre toliko za odkrivanje osnovne informacije, temveč predvsem za njeno preverjanje in uporabo. Prav gotovo pa so tovrstne situacije lahko iz psihološkega vidika neugodne, zlasti še kadar je potrebno hitro odločanje in ukrepanje, posledice odločitev pa so znatne.

V prihodnje bi kazalo posameznim situacijam »v uvodni« fazi preiskovanja, njihovim značilnostim in posebnostim, pa tudi nevarnostim, ki prežijo na preiskovalce, ko jih rešujejo, posvetiti več pozornosti. Treba bi jih bilo raziskovati načrtno in sistematično in dobljene ugotovitve sproti uvajati v kriminalistično taktiko in metodiko.

UPORABLJENA LITERATURA

1. Aleksić, Ž.: Kriminalistika, Beograd, Privredna štampa, 1979.
2. Granat, N. L.: Rešenje sledstvennyh zadač, Volgograd, 1978.
3. Krivokapić, V.: Kriminalistička taktika, Beograd, 1982.
4. Magulski, R.: Fallbeurteilung, Fallbearbeitung und kriminalistisches Denken, Heidelberg, Kriminalistik Verlag, 1982.
5. Marković, T.: Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela — kriminalistika, Zagreb, 1972.
6. Pfister, W.: Sammeln, ordnen, kritisch sichten. Zum kriminalistischen denkprozess. Kriminalistik, Heidelberg 1980, št. 9, s. 385—389.
7. Vasiljev, A. N.: Sredstvennaja taktika, Moskva 1976.
8. Vodinelić, V.: Kriminalistika, Beograd, 1984.
9. Vodinelić, V.: Kriminalistika: otkrivanje i dokazivanja, Skopje, 1985.
10. Žerjav, C.: Kriminalistika, Ljubljana, 1983.

UDC 343.98

The »initial« phase of criminal investigation

Maver Darko, L. L. M., Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana, Yugoslavia

The initial phase of criminal investigation is the activity of investigators (police officers) which precedes formal crime investigation (investigation of scene of crime, reconstruction, interrogation) as well as certain operative and tactical measures (use of tracking dog, interview with citizens, use of lie detector) and is the result of the first information, received by a competent person. This part of investigation may be decisive for the aperception of the whole situation since it depends precisely on the decision taken at this stage whether the investigation will begin at all, or conversely, the information will remain unused and consequently the

act not solved and not investigated. Proper decision-making and taking measure is therefore of crucial importance in the initial phase, and situations themselves require special psychological and mental readiness and ability and should be accorded considerable attention in research. Initial phase of crime investigation encompasses the opening of crime investigation (aperception of information), protection and specification of information, making decisions about further steps and adequate measures (arrival at scene of crime, protection of evidence, arrest of offender at large, etc.).